

ПРОТОКОЛ ЕТИЧНОГО ПОВОДЖЕННЯ З БІЛИМИ ЛЕЛЕКАМИ (CICONIA CICONIA) ПІД ЧАС ВСТАНОВЛЕННЯ GPS-ТРЕКЕРІВ

1. Загальні положення

Цей Протокол визначає етичні, наукові та організаційні вимоги до проведення робіт із встановлення GPS-трекерів на молодих особин білого лелеки (*Ciconia ciconia*) в межах проєкту «Трек лелек».

Дія цього Протоколу поширюється на роботи, що виконуються у гніздах білих лелек, розташованих на опорах повітряних ліній електропередач, у межах реалізації проєкту.

Метою Протоколу є забезпечення найвищих стандартів гуманного поводження з дикими тваринами, максимальне зниження ризиків негативного впливу на птахів, забезпечення наукової достовірності отриманих даних та відповідність робіт міжнародним рекомендаціям щодо використання телеметрії у дослідженні диких птахів.

Протокол є обов'язковим для всіх учасників польових робіт, включаючи орнітологів, науковців, представників організацій-партнерів, технічний персонал та інших осіб, залучених до реалізації проєкту.

2. Основні принципи

З метою забезпечення відповідності проєкту вимогам законодавства України, даний проєкт реалізується відповідно до:

- Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», який визначає загальні правові засади охорони довкілля, збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, а також обов'язки щодо охорони об'єктів тваринного світу;
- Закону України «Про тваринний світ», який встановлює правовий режим охорони, використання та відтворення диких тварин, порядок їх використання в наукових, культурно-освітніх та інших цілях, а також вимоги щодо охорони середовища їх існування;
- Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження», вимоги якого повинні враховуватися під час проведення будь-яких заходів, пов'язаних із вилученням, транспортуванням, лікуванням, утриманням, реабілітацією, міченням або поверненням тварин у природне середовище;
- Закону України «Про природно-заповідний фонд України», який встановлює спеціальний режим охорони та використання територій і об'єктів природно-заповідного фонду та визначає особливості здійснення наукової, природоохоронної та іншої діяльності в їх межах.

Під час виконання робіт сторони керуються такими принципами:

- наукового обґрунтованих норм охорони, раціонального використання і відтворення об'єктів тваринного світу;

- пріоритет щодо збереження життя і дотримання благополуччя птахів, окремої особини та виводка над будь-якими науковими чи комунікаційними цілями;
- недопущення заподіяння шкоди життю та здоров'ю птахів;
- мінімізація фізичного та психологічного стресу;
- застосування лише науково обґрунтованих та гуманних методик вилучення з гнізда, огляду та маркування;
- використання обладнання, безпечність якого підтверджена практикою міжнародних досліджень;
- максимальна прозорість та документування всіх етапів робіт;
- дотримання вимог природоохоронного законодавства України та міжнародних природоохоронних угод;
- виконання всіх необхідних маніпуляцій під час одного контакту з птахами;
- мінімізація тривалості перебування пташенят поза гніздом, або дослідника в межах гнізда;
- мінімізація турбування дорослих птахів.

3. Вимоги до відбору птахів

Для встановлення GPS-трекерів допускаються лише молоді лелеки, які відповідають таким критеріям:

- перебувають у задовільному фізичному стані;
- не мають ознак захворювань, травм чи виснаження;
- перебувають у віці, достатньому для безпечного встановлення обладнання;
- відповідають типовим морфометричним показникам розвитку для відповідного віку ;
- не демонструють поведінкових відхилень.

Перед прийняттям рішення щодо встановлення GPS-трекера проводиться огляд усіх пташенят конкретного виводка.

Стать молодих особин під час польових робіт не є критерієм відбору для встановлення GPS-трекерів.

Відбір особин здійснюється досвідченим орнітологом на підставі встановлених критеріїв.

Кількість особин, на яких встановлюються GPS-трекери в одному гнізді, визначається програмою досліджень та рішенням відповідального за цю роботу орнітолога.

У разі виявлення будь-яких факторів ризику встановлення трекера на такого птаха не здійснюється.

4. Вимоги до обладнання

Для реалізації проекту використовуються GPS-трекери Interrex FLEX C3 4G або еквівалентне обладнання з аналогічними технічними характеристиками.

Обладнання повинно відповідати таким вимогам:

- маса пристрою разом із системою кріплення не перевищує 3% маси тіла птаха;
- конструкція пристрою не обмежує природні рухи птаха, не контактує з суглобами та не допускає компресію грудної клітини;
- кріплення не повинно спричиняти натирання, травмування шкіри або пошкодження оперення;
- матеріали мають бути водостійкими, нетоксичними та стійкими до атмосферних впливів;
- обладнання повинно бути розраховане на тривале використання в природних умовах, бути автономним, забезпечувати необхідну частоту передачі даних;
- система кріплення повинна дозволити природний розвиток молодого птаха та не перешкоджати росту.

Будь-які зміни конструкції обладнання допускаються лише після погодження з відповідальними за цю роботу орнітологами та експертною групою проекту.

5. Порядок проведення польових робіт

Встановлення трекерів здійснюється виключно кваліфікованими орнітологами, які мають відповідний досвід роботи з білими лелеками.

Перед початком робіт проводиться оцінка безпеки місця виконання робіт та перевірка технічного стану обладнання.

Під час проведення робіт усі пташенята одного гнізда одночасно вилучаються, перебувають під постійним наглядом у безпечних умовах та після завершення всіх необхідних процедур повертаються до гнізда.

Тривалість їх перебування поза гніздом і кількість маніпуляцій мають бути мінімально необхідними.

Під час встановлення трекерів:

- забезпечується максимально швидке виконання всіх маніпуляцій;
- перебування пташеняти поза гніздом скорочується до мінімально необхідного часу;
- виключаються будь-які дії, що можуть спричинити перегрівання, переохолодження або надмірний стрес;
- проводиться короткий візуальний огляд стану здоров'я птаха;
- здійснюється контроль правильності розташування та фіксації трекера;
- усі необхідні маніпуляції з кожною особою виконуються під час одного перебування пташеняти поза гніздом;
- особи, які не підлягають встановленню GPS-трекера, не піддаються зайвим маніпуляціям.

Рекомендований час перебування пташеняти поза гніздом не повинен перевищувати 15 хвилин.

Після завершення робіт птах негайно повертається до гнізда.

Відповідно до статті 28 Закону України «Про тваринний світ» використання об'єктів тваринного світу у наукових, культурно-освітніх, виховних та естетичних цілях здійснюється безоплатно та без отримання спеціальних дозволів лише за умови, що такі об'єкти не вилучаються (у тому числі тимчасово) із природного середовища, їм та середовищу їх існування не завдається шкода.

Оскільки проєкт передбачає вилучення птахів із природного середовища, їх тимчасове утримання, кільцювання, GPS-мічення, ветеринарні маніпуляції або інші заходи, пов'язані з фізичним контактом із тваринами, необхідно передбачити отримання відповідних дозволів та погоджень у порядку, встановленому законодавством України.

У разі реалізації заходів проєкту на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду необхідно передбачити дотримання спеціального режиму охорони, встановленого Законом України «Про природно-заповідний фонд України», а також отримання необхідних погоджень та дозволів у випадках, передбачених законодавством.

6. Мінімізація впливу на птахів

Під час виконання робіт особлива увага приділяється мінімізації впливу як на окремих пташенят, так і на весь виводок та дорослих птахів.

З метою мінімізації впливу на птахів забороняється:

- проводити роботи за несприятливих погодних умов (сильний вітер, опади, спека, різке похолодання, гроза);
- здійснювати будь-які зайві маніпуляції з птахами;
- використовувати обладнання, не передбачене погодженою методикою;
- допускати сторонніх осіб до безпосереднього контакту з птахами;
- здійснювати фото- та відеозйомку, якщо це збільшує тривалість робіт або рівень стресу для птахів.
- безпідставно збільшувати тривалість перебування пташенят поза гніздом;
- залишати пташенят без нагляду;
- встановлювати трекінг на ослаблених або травмованих особинах та на птаха під час ліньки;
- проводити повторне вилучення пташенят із гнізда без обґрунтованої необхідності.

У випадку виявлення ознак надмірного стресу або ризику для здоров'я птаха роботи негайно припиняються.

Відповідно до статті 37 Закону України «Про тваринний світ» охорона тваринного світу забезпечується шляхом встановлення правил та науково обґрунтованих норм охорони, раціонального використання і відтворення об'єктів тваринного світу.

У зв'язку з цим проєкт доцільно зупиняти або суттєво обмежити проведення будь-яких робіт, які можуть призвести до турбування птахів у період розмноження: будівництва гнізд, відкладання яєць, насиджування та вигодовування пташенят – з квітня до 15 червня 2026 року (ст. 39 Закону України «Про тваринний світ»).

Для білого лелеки в Україні період розмноження, як правило, триває з березня по серпень, а найбільш чутливим є період квітень–липень. У цей час не допускається демонтаж, перенесення чи інше втручання в місця гніздування, проведення робіт безпосередньо біля гнізд, а також здійснення інших заходів, які можуть спричинити залишення гнізд дорослими птахами, загибель кладок або пташенят.

7. Моніторинг після встановлення трекерів

Після встановлення обладнання здійснюється моніторинг стану птахів шляхом:

- аналізу даних GPS-трекерів;
- оцінки переміщень та поведінкових характеристик;
- контролю активності та виживання особин;
- аналізу можливих ознак негативного впливу обладнання.

У випадку виявлення ознак негативного впливу інформація передається експертній групі для прийняття рішень щодо подальших дій.

Усі випадки загибелі птахів або втрати зв'язку з трекерами підлягають окремому аналізу.

У разі виявлення ознак негативного впливу обладнання на птахів результати аналізуються експертною групою для прийняття рішень щодо коригування методики виконання робіт.

Не допускається поширення інформації про точне розташування гнізд, якщо це може створити ризики для птахів.

8. Експертний супровід та прозорість

Для забезпечення незалежного контролю створюється експертна група у складі представників:

- Асоціації професіоналів довкілля (РАEW);
- Дунайського біосферного заповідника;

- Західноукраїнського орнітологічного товариства;
- наукових установ та профільних експертів;
- організацій-партнерів проєкту.

Експертна група здійснює консультативний супровід, розгляд спірних питань та оцінку відповідності польових робіт вимогам цього Протоколу.

Експертна група може рекомендувати призупинення робіт.

Основна інформація про результати дослідження та міграційні маршрути птахів може оприлюднюватися для наукової та суспільної аудиторії з дотриманням вимог щодо охорони дикої природи.

9. Відповідність міжнародним практикам та вимогам законодавства України

Положення цього Протоколу базуються на принципах:

- Convention on the Conservation of Migratory Species of Wild Animals (CMS, Bonn Convention);
- рекомендаціях EURING щодо маркування птахів;
- практиках BirdLife International;
- рекомендаціях щодо використання біотелеметрії та біологерів у дослідженнях диких тварин;
- принципах Animal Welfare та Three Rs (Replacement, Reduction, Refinement), адаптованих до польових орнітологічних досліджень.

10. Заключні положення

Цей Протокол набирає чинності з моменту його підписання всіма сторонами та діє протягом усього періоду реалізації польового етапу проєкту.

Підписання Протоколу підтверджує готовність сторін забезпечити дотримання етичних, наукових та природоохоронних стандартів під час виконання робіт із встановлення GPS-трекерів на білих лелек.

Підписи сторін

Асоціація професіоналів довкілля (РАЕВ)

Циганок Л.В

Олександр Гайдаш, старший науковий співробітник Дунайського біосферного заповідника Національної Академії Наук України

Олена Потапенко, керівниця відділу екологічної безпеки ДТЕК Дніпровські електромережі

Залучені експерти (представники робочої групи)

- 1) Бокотей Андрій Андрійович - доктор біологічних наук, професор кафедри зоології Львівського національного університету імені Івана Франка
- 2) Іваненко Олена Іванівна - доктор технічних наук, виконувачка обов'язків декана факультету автоматизації, промислової інженерії та екології Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Київ, Україна, професор кафедри екології та технології рослинних полімерів
- 3) Кийко Андрій Олександрович - експерт-зоолог ГО «Дунайсько-Карпатська Програма»
- 4) Щербина Валентин Михайлович, віцепрезидент Асоціації професіоналів довкілля РАЕВ з військової екології та відновлення екосистем
- 5) Лопушанська Марія Романівна - доктор філософії, екологиня, голова комітету ОВД РАЕВ
- 6) Внукова Наталія Володимирівна - доктор технічних наук, професор кафедри Екології Харківського національного автомобільно-дорожнього університету
- 7) Боруцька Юлія Зіновіївна - кандидат геологічних наук, доцент кафедри туризму, рекреації та краєзнавства Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького.
- 8) Вальтер Галина Андріївна - кандидат біологічних наук, доцент кафедри Екології Харківського національного автомобільно-дорожнього університету
- 9) Шидловський Ігор Віталійович - кандидат біологічних наук, доцент кафедри зоології Львівського національного університету імені Івана Франка.
- 10) Курбет Тетяна Володимирівна, кандидат сільськогосподарських наук, доцент кафедри екології, лісівництва та сталого природокористування, Державний університет «Житомирська політехніка»
- 11) Багінська Леся, юристка, адвокатка Адвокатського об'єднання «Еверлігал», голова Комітету з екологічного права та законотворчості РАЕВ, старший викладач дисципліни «Екологічне право» НаУКМА.
- 12) Хоміч Людмила Вікторівна - віцепрезидент Асоціації професіоналів довкілля РАЕВ
- 13) Циганок Людмила Василівна, президентка Асоціації професіоналів довкілля РАЕВ, гендиректор «Офісу сталих рішень»
- 14) Паламарчук Іван Олексійович, заслужений природоохоронець України
- 15) Потапенко Олена, керівниця відділу екологічної безпеки ДТЕК Дніпровські електромережі